

Janez Cvirn

SLOVENSKA POLITIKA NA ŠTAJERSKEM OB KONCU
ŠESTDESETIH LET 19. STOLETJA

Ko je stotnik Konrad Seidl¹ na proslavi volilne zmage na nadomestnih deželnozborskih volitvah v mariborski kmečki kuriji 1869 vzneseno zatrjeval, da se na volitvah nista spopadli nemška in slovenska stranka, temveč združena nemško-slovenska stranka napredka in svobode s stranko nazadnjaštva in mračnjaštva, in na koncu celo vzkliknil: "Es war nur eine rein klerikale Partei, die wir besiegt"², je močno završalo v mariborskem slovenskem taboru. Že v predvolilnem obdobju stopnjujoči se očitke nazadnjaštva in pajdašenja s klerikalci, je narodno stranko, ki je na celjskih in mariborskih volitvah nastopala z nacionalnim in svobodomiselnim programom, tako prizadel, da je kmalu sledila ostra reakcija. Konec marca 1869 je slovenski kandidat dr. Ferdinand Dominkuš v Gradcu izdal v samozaložbi drobno knjižico Die nationalen Bestrebungen der Slovenen³, v kateri je že v uvodu zavrnil očitke ustavovernega tabora o slovenski klerikalni stranki: "Imenovali so nas 'farške hlapce', naši stranki so dali pridevek 'narodno klerikalna' in - med jedjo narašča tek - pri pojedini, ki so jo naši nasprotniki napravili zmagi v slavo, trdil je izvoljeni kandidat, da prav za prav ni narodne stranke, ampak klerikalna, in ta je bila premagana. Dovoljujem si vprašanje, kdo je podpisal in zapečatil zvezo med nacionalci in klerikalci? Ali smo se borili za klerikalne interese, v kolikor so le-ti v nasprotju z zahtevami napredka in razsvetljenstva? Ali smo podpisovali konkordatne adrese, zbirali denar za papeža ali rekrutirali papeške sužnje? Iz delovanja posameznikov se ne da označiti celotne stranke in do tega imajo pravico tudi Nemci". Po Dominkušovem mnenju slovenska narodna stranka nima nikakršne zveze s klerikalizmom, temveč je nasprotno svobodomislena stranka: "Unsere Gegner und unsere Freunde kennen unsere Ansichten in den kirchlichen Fragen, aus denen wir auch nie einen Hehl gemacht; sie wissen, daß unsere Partei im 'Slovenski narod' ein freisinniges Organ gegründet hat; sie wissen, daß selbes eine Reihe von Aussätzen zur Vertheidigung der Confessionellen Gesetze aus der Feder eines unserer hervorragendsten Parteiführer gebracht hat; - es kann ihnen nicht fremd geblieben sein, daß Dr. Vošnjak im Landtage sich für die confessionelle Gesetze ausgesprochen hat, und daß Schreiber dieser Zeilen eben hievon seine Candidatur abhängig gemacht hat. Es ist also eine bewußte Lüge unserer Gegner, wenn sie uns ultramontaner Tendenzen verdächtigen"⁴.

Medtem ko je Jurčič prav v teku predvolilnega boja v dveh člankih naravnost zatajil obstoj mladoslovenske stranke okoli Slovenskega naroda, je Dominkuševa brošura brez ovinkarjenja izpovedala svobodomiselno orientacijo narodne stranke v Mariboru. Za razliko od Kranjske, kjer je formalno vodstvo slovenske politike že na marčevskih deželnozborskih volitvah 1867 kapituliralo pred zahtevami katoliškega tabora⁵, dajejo ton politiki narodne stranke na Štajerskem ljudje liberalnih nazorov, ki svoja stališča tudi javno izražajo. Slovenska politika na Štajerskem se torej od kranjske ne loči zgolj po radikalnosti v vodenju nacionalne politike (razlike med Kranjsko, kjer tudi med liberalci prevladujejo zagovorniki previdne in oportunistične politike malih korakov, in Štajersko, kjer so tudi konservativci za odločno

¹ Upokojeni stotnik Konrad Seidl (1824-1884) je bil dolgoletni župan v Kamnici in načelnik mariborskega okrajnega zastopa. Nekrolog glej: Marburger Zeitung, 24. 12. 1884.

² Marburger Zeitung, 10. 3. 1869.

³ Ferdinand Dominkuš, Die nationalen Bestrebungen der Slovenen. Ein Rückblick auf die Marburger Landtagswahl vom 27. Februar 1869, Graz 1869; prevod knjižice je objavljen v Slovenskem narodu 20., 22. in 24. aprila 1869.

⁴ Očitno so se uredništvu Slovenskega naroda zdele nekatere Dominkuševe trditve (v mastnem tisku) preveč radikalne in jih je v prevodu zavestno cenzuriralo. Prevod navedenega odstavka v Slovenskem narodu (20. 4. 1869) se namreč glasi: "Naši nasprotniki in naši prijatelji poznajo naše misli v cerkvenem vprašanju, saj jih nismo nikdar skrivali. Njim tudi ne more biti neznano, da se je dr. Vošnjak v deželnem zboru izrekel za verske postavne in da je pisatelj teh vrst od tega svojo kandidaturo odvisno storil. Torej je premissljena laž, ako nam naši nasprotniki očitajo ultramontanske namene".

⁵ Vasilij Melik, Sprememba programa slovenskega političnega tabora v letu 1867, Zgodovinski časopis, 1965-1966, str. 313.

nacionalno politiko, izvirajo iz različnega položaja Slovencev v obeh deželah)⁶, temveč v enaki meri tudi po prevladujoči ideološko-politični orientaciji.

Medtem ko je kranjsko narodno vodstvo v celotnem obdobju po obnovi ustavnega življenja dokaj okorelo, nepodjetno, nadvse oprezno in predvsem globoko konservativno⁷, prevladujejo v narodni politiki na Štajerskem ljudje "politične akcije" in svobodomiselnih nazorov, ki so tudi pri izražanju svojih stališč do cerkvenopolitičnih vprašanj bistveno manj previdni in zadržani kot na Kranjskem⁸. Že na nadomestnih volitvah 1865 v celjski kmečki kuriji nastopata slovenska stranka in njen kandidat Razlag z odkritim liberalnim programom⁹. Za razliko od Kranjske, kjer na drugih splošnih deželnozborskih volitvah januarja 1867 izvolijo v deželni zbor 5 duhovnikov, ni na Štajerskem pri teh volitvah izvoljen niti en sam¹⁰. Nezaupljivost ljudstva do duhovščine se na Štajerskem ohrani veliko dlje kot na Kranjskem in tudi vloga duhovščine v narodni politiki vse do konca šestdesetih let ni tako velika kot na Kranjskem¹¹.

Tudi po letu 1867, ko se začne ofenziva ustavovernega tabora zoper konkordat, vodstvo slovenske politike na Štajerskem - kljub poudarjeni nevtralni drži - od časa do časa jasno izrazi svoje nestrinjanje s konkordatom. Verjetno ni naključje, da v državnem zboru proti konkordatu od vseh slovenskih poslancev najbolj jasno nastopata oba štajerska poslanca Lipold in Lenček. Lenček velikokrat glasuje v protikonkordatnem smislu, Lipold pa v državnem zboru predloži peticijo okrajnega zastopa v Laškem za ukinitvev konkordata¹². V času, ko v slovenski družbi v Ljubljani "ne smeš imenovati in zagovarjati besed svoboda, liberalnost, odprava konkordata itd., če hočeš veljati za poštenega domoljuba"¹³, je na Štajerskem razpoložene proti hegemoniji duhovščine veliko bolj splošno. Decembra 1867 neznan slovenski dopisnik R. iz Štajerske v dunajski Reformi jasno zapiše, da slovensko razumništvo na Štajerskem ni najbolj prijazno konkordatu: "Da pa se slovenski olikanci vendar ne oglasijo, temu je vzrok to, ker se oni boje, da bi slovenska duhovščina narodno stvar zapustila; ker se kranjski narodni veljaki za konkordat potezajo; ker so drž. poslanci slovenski nesložni in neodločni"¹⁴.

Janko Serbec v Slovenskem narodu 1868 jasno nastopi v bran majskega konfesionalnih zakonov¹⁵, za kar si prisluži oster napad Zgodnje Danice¹⁶, Vošnjak pa v deželnem zboru v adresni debati ne nasprotuje decembrski ustavi zaradi njenih liberalnih določil, temveč zaradi dualizma in centralizma¹⁷. Tudi Slovenski narod, ki sicer noče načenjati vprašanj o odnosu med cerkvi in državo, vztrajno zavrača trditve nemškega ustavovernega tabora, "da so narodnjaki v zvezi s klerikalci"¹⁸ in vsem tistim, "ki zahtevajo v listu člankov o verskih postavah in družih enacij rečeh" odgovarja, "da je naša narodnost v veliko večji nevarnosti kakor katoličanstvo"¹⁹.

Medtem ko tudi liberalni Razlag na deželnozborskih volitvah na Kranjskem marca 1869 kandidira pod geslom "vse za vero, dom, cesarja" in je v imenu istega gesla sklican prvi tabor na Kranjskem (na Kalcu)²⁰, potekajo februarske deželnozborske volitve na Štajerskem 1869 na

⁶ Vasilij Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, Zgodovinski časopis, 1968/1-2, str. 47.

⁷ Prav tam, str. 46; Vasilij Melik, Nekaj značilnosti razvoja na Kranjskem, Zgodovinski časopis, 1969/1-2, str. 65.

⁸ Vsekakor gre za kontinuiteto z letom 1848.

⁹ Program je sestavil dr. Josip Vošnjak in kot je razvidno iz pisma Davorina Trstenjaka celjskemu narodnjaku dr. Štefanu Kočevarju, je bilo v njem dosti "Schlagwörter Liberalisma". Glej: Janez Cvirn, Kočevarjeva pisma Vošnjaku, Celjski zbornik, 1985, str. 246.

¹⁰ Vasilij Melik, Cerkev in slovenska nacionalna zavest v 19. stoletju, v zborniku: Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju, Ljubljana 1989, str. 58.

¹¹ Vošnjak v spominih navaja, da volilnega oklica narodne stranke pred volitvami 1867 ni hotel podpisati "nobeden mnogih mariborskih duhovnih gospodov" in "tudi nobeden iz celega mariborskega volilnega okraja. Pač pa so oklic podpisali starosta graških Slovencev Muršec, ptujski prošt Vošnjak, dekan Klemenčič v Ljutomeru in Bož. Raič". Glej: Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1982, str. 198.

¹² Vasilij Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, Zgodovinski časopis, 1968/1-2, str. 45.

¹³ Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895, III., Ljubljana 1958, str. 265: gre za ugotovitev, ki jo je v pismu Jurčiču (14. 4. 1868) zapisal Fran Levce.

¹⁴ Prav tam, str. 248.

¹⁵ Slovenski narod, 21. 7. 1868, 18. 8. 1868.

¹⁶ Dr. Jan. Serbec in nova posvetna zakonska postava, ponatis iz Zgodnje Danice, Ljubljana 1868.

¹⁷ Josip Vošnjak, Spomini, str. 257. Vošnjak je v govoru poudaril: "Če jaz izpregovorim zoper nasvet adrese, ne nasprotujem principom svobode in napredka, kolikor jih obsežajo nove postave, temveč jaz se s svobodo in napredkom popolnoma zlagam, dasiravno sta se za zdaj le še prav bojazljivo na beli dan pokazala..."

¹⁸ Slovenski narod, 11. 2. 1869.

¹⁹ Slovenski narod, 31. 12. 1868.

²⁰ Vasilij Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, Zgodovinski časopis, 1968/1-2, str. 45.

povsem drugačni podlagi. Čeprav v predvolilnem boju nemški ustavoverni tabor nenehno vpije, "kako je vse črno" in volilce roti, naj črni drhali ne služijo več, program slovenske stranke ne vsebuje niti najmanjšega elementa klerikalizma. Katoliška cerkev in njeni interesi niso omenjeni niti v programu Ivana Žuže, ki kandidira v celjski kmečki kuriji, še manj pa v programu dr. Ferdinanda Dominkuša v mariborskem kmečkem volilnem okraju. V proglasu na volilce celjskega okraja²¹ se od bodočega poslanca zahtevajo naslednje kvalitete: "*Vaš zastopnik mora biti značajan, neodvisen, izveden, zgovoren, svobodomiseln in domoljuben*", in ko neznani gospod K. v Zgodnji Danici predlaga, naj bi v celjski kmečki kuriji raje kandidirali dekana Kosarja²², Slovenski narod v splošni kritiki Zgodnje Danice in tistih, "*ki so jeli na svojo roko politikovati*", takoj objavi dopis nekega rodoljuba iz Savinjske doline, ki predlog komentira takole: "*Jaz poznam mišljenje ljudstva od Sotle do virov Savine, od Save do pohorskih vrhuncev...in po vseh teh krajih sem našel enako sojenje, da ljudje nimajo nagnenja duhovnika voliti za poslanca*"²³. Tudi volilni proglas na volilce mariborske kmečke kurije kvalitete bodočega poslanca označuje z besedami: "*Naš poslanec mora biti pred vsem naroden...Naš poslanec mora biti neodvisen, v svojem prepričanju in ravnanju neomahljiv, in ne sme nikjer gledati na lasten dobiček...Naš poslanec mora biti svobodomiseln*"²⁴. Dominkuš v svojem programu - poleg zahteve po zedinjeni Sloveniji in federalistični preobrazbi monarhije - navede tudi precej liberalni zahtev (zmanjšanje redne vojske, revizija nagodbe z Ogrsko, ki je na škodo avstrijske polovice, reforma pravosodja, davčna reforma) in na koncu programa zapiše, da "*kjerkoli bom imel svojo besedo govoriti, povsod se bom ravnal po želji naroda...in pa tako, kakor mi bo veljevala svoboda in napredek*"²⁵.

V primerjavi z Žužovim in Dominkušovim programom je program ustavovernega kandidata Konrada Seidla²⁶ veliko bolj splošen in - razen jasno izražene proticerkvene note - vsebuje tudi manj drugih aktualnih liberalnih zahtev. Ob zavzemanju za "*miren razvoj...ustavnega življenja*" in za "*svobodno Avstrijo in nerazloženo štirsko deželo*" ter opozarjanju na nevarnosti nacionalnega prepira, katerega končni cilj je "*razpad Avstrije*" in "*utemeljenje velikega južnoslovanskega kraljestva*", je edina konkretna, liberalno obarvana zahteva le jasno izražen namen, da želi ustavoverna stranka "*oprostenje iz neprenesljivega pritiskanja one temne moči, ki le po poneumljanju ljudstva svojo srečo najti zamore...da bi zelo posvetne in silno sebične namene dosegla*".

Izogibanje aktualnim cerkvenopolitičnim vprašanjem v Žužovem in Dominkušovem volilnem programu ni izraz popuščanja liberalnega vodstva slovenske narodne stranke katoliškemu taboru ali celo pajdašenja s klerikalci, kot vpije nemški ustavoverni tabor. Popuščanje zahtevam katoliškega tabora ali posebne povezave z duhovščino pred volitvami (a tudi nekaj časa po njih) namreč sploh niso potrebne, saj je katoliška politična organizacija šele v povojih²⁷. Da se vodstvo narodne politike odloči za poudarjeno nevtralno stališče v cerkvenopolitičnih vprašanjih, je to veliko bolj posledica želje, da iz vrst narodne stranke ne bi odgnali tiste duhovščine, ki je vneta za narodno delo. "*Kolikor je nam znano in umljivo*", zapiše pred volitvami Slovenski narod v odgovoru na očitke ustavovercev o povezavi narodne stranke s klerikalci²⁸, "*se med narodnjaki in duhovskim stanom ni sklepala nobena zveza, kakor se ni sklepala posebej s kmečkim, meščanskim stanom ali z delavci težaki. Nam je narod z vsemi svojimi stanovi živ organizem...*" Še bolj jasen pa je Dominkuš, ki v omenjeni brošuri odnos med svobodomiselnim narodno stranko in slovensko duhovščino opiše takole: "*Allerdings zählen wir in unserem Lager eine Anzahl von Geistlichen, auf die wir mit Liebe und Stolz blicken, weil sie treu zu der Sache unseres Volkes stehen; allerdings sind wir keine Freunde von*

²¹ Slovenski narod, 6. 2. 1869; Slovenski gospodar, 18. 2. 1869.

²² Zgodnja Danica, 29. prosenca 1869.

²³ Slovenski narod, 2. 2. 1869; Zgodnja Danica je 19. svečana 1869 skupaj z vestjo, da se je dekan Kosar kandidaturi odpovedal, zavrnila trditve, da ljudstvo v Savinjski dolini ne zaupa duhovnikom; kajti "ako se pri nas do zdaj niso duhovni v deželni zbor volili, je ravno to krivo, ker nobeden kandidiral ni, sicer pa smo prepričani, da, kakor na Kranjskem, bi tudi na štirskem imeli duhovne v deželnem zboru".

²⁴ Slovenski narod, 20. 2. 1869.

²⁵ Slovenski narod, 28. 2. 1869.

²⁶ Marburger Zeitung, 24. 2. 1869; Slovenski narod, 28. 2. 1869.

²⁷ Na splošno o tem: Vasilij Melik, Klerikalno-liberalna trenja in konec taborov, Časopis za zgodovino in narodopisje n. v.5, 1969.

²⁸ Slovenski narod, 11. 2. 1869.

*Wanderpredigten und des Sectenwesens, allerdings finden wir keinen Geschmack daran, daß große und kleine Gassenbuben die Gebräuche unserer Religion und ihrer Diener in den Augen des Volkes tagtäglich in Zeitungen, Theatern, Maskenaufzügen verspotten, dessenungeachtet aber glauben wir noch lange nicht, zu den Klerikalen oder Ultramontanen gezählt werden zu können*²⁹.

Kljub nevtralnosti v cerkvenopolitičnih vprašanjih pa dogajanja pred in po volitvah jasno kažejo, da je na Štajerskem in zlasti v Mariboru delujoča (mlado)slovenska stranka - ki ji nikakor ne pripadajo samo "mladi", temveč tudi veterani iz leta 1848 - nastopala z bolj ali manj odprtim liberalnim vizirjem. Zato tudi Dominkušov poraz ni poraz klerikalne ali nacional-klerikalne stranke, kot kriči ustavoverni tabor, temveč v prvi vrsti poraz narodne stranke, v kateri imajo popolno prevlado liberalno usmerjeni ljudje. Vendar tudi stranke, ki v predvolilnem boju ni deležna potrebne podpore duhovščine, ki poskuša prodreti z neprimernim kandidatom in ki se povrh vsega na dan volitev odloči za napačno taktiko volilne abstinence. "*Duhovniki so nam pri agitaciji prav malo pomagali*", se volitev spominja Vošnjak³⁰. "*V slovenskobistriškem okraju so bili skoro sami stari župniki, ki se s svojim načelnikom dekanom Druschkowitschem vred za narodno stvar niso nič brigali. V Mariboru se je duhovništvo, odkar je Stepschnegg zasedel škofovski sedež, odtegovalo narodnemu delu. Nekaterim med njimi tudi ni ugajal 'Sl. Narod', češ, da je preliberalen, in so se celo spotikali nad nedolžnimi šalami Epiharmovimi*"³¹. Tudi Dominkuševa kandidatura ni bila dobro premišljena, saj pri ljudstvu ni bil priljubljen, "*ker je premalo večš bil slovensčine in si zato ni upal sklicevati volilnih shodov ter se je moral zanašati le na agitacijo drugih*"³². Največja napaka pa je bila, da so zaradi pristanosti vladnega komisarja pri sestavljanju volilne komisije (vanjo je poklical celo ustavovernega kandidata Seidla) razkačeni slovenski volilci zapustili volilni lokal in se niso udeležili volitev. Tako je bil izvoljen stotnik Seidl enoglasno s 113 glasovi³³.

V času pred in po nadomestnih volitvah februarja 1869 v vodstvu štajerske slovenske politike še vedno prevladujejo ljudje liberalnih nazorov, ki v ničemer ne popuščajo zahtevam katoliškega tabora, temveč so v odnosu do aktualnih cerkveno-političnih vprašanj nevtralni ali celo zmerno proticerkveno usmerjeni. Nastop slovenske stranke na deželnozborskih volitvah leta 1870 pa je že bistveno drugačen. Na shodu v Mariboru sprejeti volilni program³⁴ že vsebuje "*terjatve v cerkvenem oziru*" in zahteva, da katoliška cerkev "*vse svoje notranje zadeve samostalno uravnava*", da se spremeni osnovnošolski zakon v smislu večjega cerkvenega vpliva "*pri nadzorovanju šol*" in da je "*cerkveno premoženje, kakor vsako drugo, nedotakljivo*". V letu in pol se je torej položaj v slovenskem taboru na Spodnjem Štajerskem bistveno spremenil. Liberalno vodstvo narodne stranke se je povsem podredilo zahtevam katoliškega tabora, ki je v zameno za sodelovanje v narodni politiki in pristanek na radikalni narodni program zahteval obrambo pravic katoliške cerkve.

Od sestanka slovenske duhovščine 11.8.1869 v Celju, na katerem so postavili temelj organizaciji katoliškega političnega gibanja na Štajerskem, pa do junijskih volitev 1870, se je razmerje sil v štajerski narodni stranki precej spremenilo. Če je še na celjskem sestanku dekan Kosar "*milo nagovarjal duhovstvo*", naj ne odganja od sebe mladih in se zavzel za podporo Slovenskemu narodu³⁵, je s stopnjevanjem liberalne ofenzive proti konkordatu postajal katoliški tabor vse bolj nestrpen in zahteval, da vodstvo slovenske politike brani tudi njegove interese. Vendar pa to ni bil edini in izključni razlog, da je sicer liberalno vodstvo narodne politike na deželnozborskih volitvah 1870 v svetovnonazorskih vprašanjih kapituliralo pred zahtevami katoliškega tabora. Vsaj enako vlogo je pri tem igrala politika nemških ustavovercev,

²⁹ Prevod v Slovenskem narodu se glasi: "Res pa je, da imamo v svojem taboru mnogo duhovnikov, ki so nam ljubi in v ponos, ker se zvesto držé naše narodne stvari; res je, da nismo prijatelji popotnih pridig in razkolništva; res ne more biti po našem okusu, ako veliki in majhni fantalini običaje naše vere in njene služabnike dan za dnem po časnikih, glediščih in šemarijah pred ljudstvom zasmehujejo, vendar pa mislimo, da se še dolgo ne smemo prištevati klerikalcem in ultramontancem".

³⁰ Josip Vošnjak, Spomini, str. 284.

³¹ Prav tam.

³² Prav tam.

³³ Josip Vošnjak, Spomini, str. 285.

³⁴ Josip Vošnjak, Spomini, str. 329-330.

³⁵ Slovenski narod, 14. 8. 1869; Slovenski gospodar, 19. 8. 1869.

ki v svojih ponudbah mladoslovcem za formiranje skupne fronte proti "črni zalegi" nikakor niso bili iskreni.

V letih 1869-1870 nemški ustavoverni tabor nenehno poudarja, da je za razliko od klerikalnih pobožnjakarjev s prijatelji svobode in napredka v narodni stranki vedno pripravljen sodelovati, saj si želi "vsak domoljub doseči le en cilj: svobodo, napredek"³⁶. Te ponavljajoče se ponudbe liberalnega vodstva slovenske politike ne pustijo povsem ravnodušnega, saj je v času glavne liberalne ofenzive proti konkordatu in začetka organiziranja katoliškega tabora liberalno usmerjenim ljudem v cerkvenopolitičnih stvareh težko ostati nevtralen, četudi samo navzven. Zdi se, da bi bili liberalno usmerjeni slovenski politiki, kot npr. dr. Franc Radej, ki je vse do leta 1869 aktiven član društva Napredek³⁷, dr. Janko Sernec, ki je v prijateljskih odnosih z nekaterimi voditelji ustavovernega tabora³⁸ in celo Jurčič, ki sicer najbolj vztraja na enotni, zgolj narodni politiki, pripravljeni tudi v cerkvenopolitično zadevah bolj odkrito izpovedati svojo svobodomiselnost (kot so to storili slovenski študentje na Dunaju in v Gradcu)³⁹ in v boju proti "silam teme" sodelovati z ustavovrnim taborom, če bi v zameno za sodelovanje ustavoverci priznali vsaj nekatere slovenske nacionalne zahteve. Ker pa so ponudbe ustavovernega tabora zgolj plod politične taktike, usmerjene na pridobivanje novih pristašev med ljudmi, ki še hierarhično združujejo slovensko in nemško zavest, se za takšno sodelovanje in razbitje narodne sloge seveda ne morejo odločiti.

O neiskrenosti ponudb ustavovernega tabora pa se lahko slovenski liberalci velikokrat prepričajo. Ko na nemških ustavnih dneh nekateri govorniki (kot npr. notar Högelsberger) izrazijo željo po sodelovanju z liberalnimi Slovenci in predlagajo, da bi nemška ustavoverna stranka pokazala dobro voljo s pristankom na ureditev dvojezičnih gimnazij, se pokaže, da gre za redke posameznike, ki nimajo večinske podpore v ustavovrni stranki⁴⁰. Podobno je tudi pred deželnozbornskimi volitvami leta 1870, ko si kandidat v mariborski mestni kuriji Duchatsch prisluži etiketo klerikalca, ker v predvolilnem boju izjavi, da je pripravljen takoj podpisati Zarnikov program iz Cerknice in na njegovi podlagi sodelovati z liberalnimi Slovenci⁴¹. Da je glavna ovira za sodelovanje nemških ustavovercev z mladoslovcem nacionalno vprašanje in ne svetovnonazorske razlike, pa se še najlepše pokaže na javnem zborovanju spodnještajerskih ustavovercev v Mariboru 31.7.1869, na katerem razpravljajo o dnevnem redu ustavnega dne v Celju in o nameri Slovencev, da se udeležijo zborovanja in preglasujejo ustavoverce. Zborovanja, ki se v glavnem ukvarja s predlogom o ustanovitvi enotne, demokratične ljudske stranke na Spodnjem Štajerskem, se udeleži tudi Josip Jurčič in več drugih članov slovenske nacionalne stranke. Poročilo o ustavovrnem zborovanju v Slovenskem narodu⁴² je izrazito skopo in opisuje le polemiko med nekaterimi slovenskimi narodnjaki in predsednikom zborovanja Brandstetterjem. Marburger Zeitung pa citira odklonilno izjavo Jurčiča, ki je po živahni debati izrazil prepričanje, "es seien die Elemente zur Bildung einer wahren demokratischen Partei nach manchen Aeusserungen der heutigen Versammlung nicht vorhanden"⁴³. Razloge za takšno Jurčičevo oceno pa seveda lahko najdemo predvsem na zborovanju samem. Predsedujoči zborovanja Friedrich Brandstetter je že nekorektno prevedel slovenski oklic za udeležbo na ustavnem dnevu v Celju, potem pa očital Slovanom (Čehom), da so v avstrijsko-pruski vojni 1866 paktirali z Bismarckom. V svojem izvajanju je za narodno stranko dosledno uporabljal izraz "slovenska klerikalna stranka", kar naprej je "bičal necega

³⁶ Marburger Zeitung, 24. 2. 1869.

³⁷ Radej je iz društva izstopil šele po nadomestnih deželnozbornskih volitvah leta 1869; Marburger Zeitung, 5. 3. 1869.

³⁸ Zdi se, da je bil dr. Janko Sernec v prijateljskih odnosih zlasti s Ferdinandom Duchatschem, saj je bil nekaj časa odvetniški koncipient v pisarni njegovega očeta. Zato je npr. Sernec še na deželnozbornskih volitvah v mariborski mestni kuriji 1870 podpisal Duchatschev volilni proglas in ga podprl proti Karlu Reuterju. Dr. Ferdinand Duchatsch (1835-1887) je bil v letih 1878-1880 deželni in v letih 1876-1880 državnozbornski poslanec. Leta 1880 se je obema mandatoma odpovedal. V letih 1883-1885 je bil tudi mariborski župan. Leta 1887 (13. decembra) je umrl v umobolnici Feldhof pri Gradcu. (Marburger Zeitung, 14. 12. 1887).

³⁹ Npr. Slovenski narod, 16. 3. 1869; 27. 5. 1869.

⁴⁰ O nemških ustavnih dneh in tovrstnih predlogih glej: Janez Cvim, Nemški tabori na Slovenskem (1869). Zgodovinski časopis, 1992/2, str. 175-185.

⁴¹ Marburger Zeitung, 24. 6. 1870; verjetno je mišljen Zarnikov govor po končanih razpravah na cerkniškem taboru, ko je (v pijanem stanju) izjavil, da so mu ljubši "Dežmanovci, nego tako prvašto kot je sedanje slovensko". O Zarnikovem nastopu glej: Novice, 13. 6. 1870.

⁴² Slovenski narod, 3. 8. 1869.

⁴³ Marburger Zeitung, 4. 8. 1869.

črnega hudiča, ki si ga je sam prej na steno namalal, in ki bi imel predstavljati slovenska prizadevanja"⁴⁴, glede bodoče spodnještajerske demokratične stranke pa je predlagal, da se imenuje Nemška demokratična stranka. Čeprav je Konrad Seidl s svojim nastopom preprečil takšno poimenovanje - prisotne je spomnil, da kot poslanec kmečke kurije na slovenskem podeželju ne more nastopati v imenu nemške stranke - in so, če lahko verjamemo poročilu Marburger Zeitung, glasovali za ustanovitev enotne spodnještajerske demokratične stranke tudi slovenski narodnjaki, so bila stališča večine v ustavovernem taboru vse prej kot dokaz o pripravljenosti ustavovernega tabora za sodelovanje s slovenskimi liberalci.

Ponudbe nemških ustavovercev so torej tako prozorne, da jih slovenski liberalni tabor ne more sprejeti. Zaradi svoje nepriljubljenosti na dajanje nacionalnih koncesij mladoslovence direktno sili v paktiranje z vedno bolj organiziranim katoliškim taborom, potem pa jim skuša prilepiti klerikalno etiketo. To je jasno izrazil že Dominkuš v svoji brošuri po volitvah 1869: *"Klagen uns die Liberalen von heut zu Tage an, daß wir im Bündniße stehen mit feudalen und reactionären Elementen, so wenden sie, abgesehen davon, daß diese Anklage ganz ungegründet ist, den Speer gegen sich selbst, den sie gestehen zu, daß wir Veranlassung haben Schutz zu suchen gegen jene Freiheit, die sie uns bieten"*⁴⁵.

Seveda nemški ustavoverni tabor v tem času v nacionalnem oziru še zdaleč ni tako napadalen, kot od osemdesetih let dalje, vendar je v njegovih vrstah opazna krepitev nemško nacionalnih idej že ob koncu šestdesetih let. Marca 1869 se namreč v Gradcu ustanovi Društvo nemških nacionalcev⁴⁶, ki od vsega začetka poudarja nujnost vodenja odločno nemške politike v Cislitvaniji (poseben položaj Galicije, priključitev Dalmacije k Ogrski), svojo politično aktivnost pa usmeri v narodnoobrambno delo proti Slovincem, temu, na propad obojenemu plemenskemu drobcu. Pod njegovim vplivom se okrepi nemški nacionalni duh tudi na Spodnjem Štajerskem. Še pred izbruhom nemško-francoske vojne 1870, ki pomeni odločilno vzpodbudo nemškemu nacionalizmu v monarhiji, se tudi v Mariboru ustanovi Društvo nemških nacionalcev⁴⁷, ki s svojo dejavnostjo pomembno vpliva tudi na krepitev nemškega nacionalizma v stari ustavoverni stranki. Četudi je program graškega društva nemških nacionalcev iz 19.5.1870, ki ga v celoti sprejme tudi mariborsko društvo⁴⁸, preradikalen za večino v spodnještajerskem ustavovernem taboru, pa spodnještajerski ustavoverci na zborovanju v Mariboru pristopijo k programu prvega avstrijsko-nemškega strankinega dne na Dunaju z dne 22.5.1870, ki na splošno pomeni prvi korak nemškega liberalnega tabora v Avstriji v smeri nacionalizma⁴⁹. Seveda pa se po prvih zmagah nemškega orožja in ustanovitvi nemškega rajha nemški nacionalizem samo še krepi.

⁴⁴ Slovenski narod, 3. 8. 1869.

⁴⁵ Prevod v Slovenskem narodu se glasi: "Ako nas današnji liberalci dolže, da smo v zvezi s fevdalci in rejakejnarji, obračajo - negledé na to, da je tožba neopravičena - sulico proti sebi samim, kajti priznavajo, da imamo razlogov iskati si brambe proti tisti svobodi, ktero nam oni ponujajo".

⁴⁶ Klaus Berchtold, Österreichische Parteiprogramme 1868-1966, Wien 1967, str. 71.

⁴⁷ Marburger Zeitung, 17. 7. 1870.

⁴⁸ Program je objavljen v Klaus Berchtold, n. d., str. 180-183; zanimivo pa je, da je ta program Marburger Zeitung podrobno predstavil že 27. marca 1870, torej skoraj dva meseca pred njegovo prvo objavo v graški Tagespost.

⁴⁹ Program prvega nemškega strankinega dne na Dunaju je objavila D. Harrington-Müller, Der Fortschrittsklub im Abgeordnetenhaus des österreichischen Reichsrats 1873-1910, Wien-Köln-Graz 1972, str. 170; na zborovanju spodnještajerskih ustavovercev 6. 8. 1870 v Mariboru so navedeni program sprejeli v celoti. (Marburger Zeitung, 8., 9. in 10. 8. 1870).

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHE POLITIK IN DER STEIERMARK AM ENDE DER SECHZIGER JAHRE DES 19. JAHRHUNDERTS

Janez Cvirn

Während die slowenische politische Führung in Krain in der Zeit nach der Wiederaufnahme des Verfassungslebens ziemlich unbeholfen, unternehmungslustig, äußerst vorsichtig und vor allem konservativ war, gewannen in der nationalen Politik in der Steiermark Vertreter der »politischen Aktion« und liberaler Ansichten von Anfang an die Oberhand (offensichtlich eine Kontinuität des Jahres 1848); auch in ihren Stellungnahmen zu kirchlich-politischen Fragen waren sie viel weniger

vorsichtig und zurückhaltend als die Führer der slowenischen Politik in Krain. Auch nach dem Jahre 1867, als das deutsche verfassungstreue Lager gegen das Konkordat zu Felde zog, brachte die slowenische politische Führung in der Steiermark – trotz einer betont neutralen Haltung – von Zeit zu Zeit ihre Mißbilligung des Konkordats deutlich zum Ausdruck. Dr. Janko Sernec nahm 1868 im Slovenski narod die konfessionellen Gesetze aus dem Monat Mai eindeutig in Schutz, Dr. Josip Vošnjak trat jedoch der Dezemberverfassung in der Adressendebatte des Landtages nicht wegen ihrer liberalen Bestimmungen entgegen, sondern wegen des Dualismus und Zentralismus.

Während der liberale Razlag bei den Landtagswahlen in Krain im März 1869 unter dem Motto »*Alles für Gott, Vaterland und Kaiser*« kandidierte, unter welchem auch der erste Tabor in Krain (in Kalce) einberufen wurde, beruhten die Landtagswahlen in der Steiermark im Februar 1869 auf einer ganz anderen Grundlage. Obwohl das deutsche verfassungstreue Lager im Wahlkampf ununterbrochen die »schwarze Gefahr« witterte und die Wähler anflehte, dem »*schwarzen Gesindel*« nicht mehr zu dienen, kämpfte die (jung)slowenische Partei mehr oder weniger offen mit liberalem Visier. Letzteres kam deutlich zum Ausdruck im Büchlein von Dr. Ferdinand Dominikuš mit dem Titel »*Die nationalen Bestrebungen der Slovenen*« (Graz, 1869), in welchem der slowenische Abgeordneten kandidat eindeutig hervorhob, die nationale Partei in der Steiermark und ihr Organ (*Slovenski narod*) seien liberal.

In der Zeit vor und nach den Ergänzungswahlen im Februar 1869 herrschten in der slowenischen politischen Führung in der Steiermark nach wie vor Leute mit liberalen Ansichten vor, die in keiner Hinsicht den Forderungen des katholischen Lagers nachgaben, vielmehr nahmen sie zu den aktuellen kirchlich-politischen Fragen eine neutrale oder sogar eine gemäßigte antikirchliche Haltung ein. Im Auftreten der slowenischen Partei bei den Landtagswahlen im Jahre 1870 war jedoch eine wesentliche Änderung zu verzeichnen. Das bei der Wahlversammlung in Maribor angenommene Wahlprogramm enthielt nämlich bereits auch »*Forderungen in kirchlicher Hinsicht*«. In anderthalb Jahren hatte sich die Lage im slowenischen Lager in der Untersteiermark also wesentlich verändert. Die liberale Führung der nationalen Partei ordnete sich zur Gänze 1870 war den Forderungen des katholischen Lagers unter, das als Gegenleistung für die Zusammenarbeit bei der nationalen Politik und für die Annahme eines radikalen nationalen Programms den Schutz der Rechte der katholischen Kirche forderte.

Durch die Steigerung der liberalen Offensive gegen das Konkordat wurde das katholische Lager immer ungeduldiger und forderte von der slowenischen politischen Führung, daß sie auch seine Interessen verteidige. Das war jedoch nicht der einzige und ausschließliche Grund dafür, daß sich die sonst liberale Führung der nationalen Politik bei den Landtagswahlen 1870 in weltanschaulichen Fragen den Forderungen des katholischen Lagers beugte. Wenigstens eine gleichwertige Rolle spielte dabei die Politik der deutschen verfassungstreuen Partei, die in ihrem Angebot, eine gemeinsame Front gegen das »*schwarze Gesindel*« zu bilden, keinesweges ehrlich war.

Wiederholten Vorschlägen des verfassungstreuen Lagers zu gemeinsamem Auftreten gegen das katholische Lager in den Jahren 1869–1870 stand die liberale Führung der slowenischen Politik nicht ganz gleichgültig gegenüber, denn in der Zeit der liberalen Hauptoffensive gegen das Konkordat und der Gründungsanfänge des katholischen Tabors konnten die Liberalorientierten in kirchlich-politischen Angelegenheiten nur schwer eine neutrale Haltung einnehmen, sei es auch nach außen hin. Da die Angebote des verfassungstreuen Lagers nur ein politisches Manöver darstellten, das der Anwerbung neuer Anhänger unter den Leuten diene, welche das slowenische und deutsche Bewußtsein hierarchisch noch vereinten, konnten sie sich natürlich nicht zu einer solchen Zusammenarbeit und Zerschlagung der nationalen Eintracht entschließen.

Von der Unaufrichtigkeit des Angebots des verfassungstreuen Lagers konnten sich die slowenischen Liberalen mehrfach überzeugen, vor allem bei der Versammlung der südsteirischen verfassungstreuen Partei in Maribor am 31. 7. 1869. Hier wurde die Tagesordnung des Verfassungstages in Celje besprochen und über die Absicht der Slowenen diskutiert, an der Versammlung teilzunehmen und die Mitglieder der verfassungstreuen Partei zu überstimmen. An der Versammlung, die sich vorwiegend mit dem Vorschlag zur Gründung einer einheitlichen demokratischen Volkspartei in der Untersteiermark befaßte, nahm auch Josip Jurčič und mehrere Mitglieder der slowenischen nationalen Partei teil. Dabei kam kein Übereinkommen zustande. Der Grund dafür lag in der Tatsache, daß der Vorsitzende der Versammlung Friedrich Brandstetter für die nationale Partei folgerichtig den Ausdruck »*die slowenische klerikale Partei*« verwendete, für die künftige untersteirische demokratische Partei schlug er aber den Namen die Deutsche demokratische Partei vor. Selbstverständlich war das für die slowenischen Liberalen unannehmbar.